

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Irmeli Kokmann

Kolmeaastaste laste ja nende vanemate vahelised konfliktid

Uurimistöö

Juhendajad: Jane Kuperjanov (MA), Tiia Tulviste (PhD)

Läbiv pealkiri: Lapsevanema ja lapse vahelise konflikti analüüs

Tartu 2023

Kolmeaastaste laste ja nende vanemate vahelised konfliktid

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida kolmeaastaste laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide sagedust, kestust, tekkepõhjust, lahendusviise ning eelmainitud tegurite omavahelisi võimalikke seoseid. Kuna varasemate uuringute tulemused lapsevanemate ja laste vaheliste konfliktide sageduse kohta põhinevad lühiajalistel vaatlustel, valiti antud uuringusse neli last, kelle suhtlust analüüsiti kogu päeva vältel 16-tunnise audiosalvestise põhjal. Uurimistöö tulemused näitasid, et laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide keskmiseks sageduseks on antud valimi põhjal 4,05 konflikti tunnis. Konflikti tekkepõhjustel ei leitud olevat seost ei konfliktilahendusstrateegiate valiku ega konflikti lahenduseni jõudmisega. Peamiselt tekkisid laste ja nende vanemate vahelised konfliktid personaalsete reeglite pinnalt. Leiti, et konflikti kulmineerimine kummagi osapoole poolt oli negatiivses seoses konflikti lahenduseni jõudmisega. Sealjuures leevendamistehnikate kasutamine lapsevanema poolt oli positiivselt seotud lahenduseni jõudmisega. Selgus, et konflikti käigus kasutavad lapsevanemad ja lapsed sarnaseid konfliktilahendusviise ja lapsevanematel on konflikti kulule suurem mõju kui lapsel.

Märksõnad: suhtlus väikelapsega, konfliktide sagedus, konflikti lahendusviisid, konfliktide põhjused

Conflicts between three-year-olds and their parents**Abstract**

The aim of this study was to investigate the frequency, duration and causes of conflicts between three-year-old children and their parents, ways of solving conflicts and possible relationships between these factors. Since the results of previous studies on the frequency of conflicts between young children and their parents are based on short-term observations, 4 children were selected for this study, whose interactions throughout the day were analyzed and coded based on a 16 hours audio recording. The average number of conflicts for children was 4.05 conflicts per hour. Conflicts between children and their parents were mainly about personal rules. It was found that reaching a conflict solution was negatively related to aggravation by both sides. The use of mitigation techniques by the parent was positively related to reaching a solution. Regarding the choice of conflict solution methods, there is reciprocity between the child and the parent. Furthermore, parents have greater influence on the course of the conflict.

Keywords: communication with a toddler, frequency of conflicts, conflict resolution methods, causes of conflicts

Sissejuhatus

Peresisesed konfliktid, mille hulka kuuluvad ka konfliktid väikelastega, on mõnikord lapsevanemate jaoks tundlik teema, kuna need võivad olla mõlemale osapoolle frustrerivad. Antud uurimuse eesmärgiks on analüüsida kolmeaastaste ja nende vanemate vaheliste konfliktide tekkepõhjust, esinemissagedust ja lahendusviise kogu päeva vältel.

Konflikti käsitletakse kui erinevate huvide ja eesmärkide vastandumist (Tjosvold, 2006). Sealjuures see, kui negatiivsena konflikti tajutakse, sõltub paljuski inimese konfliktilahendusoskustest. On teada, et hästi juhitud konflikt võib viia positiivsete tulemusteni. (Tjosvold, 2006) Sama võib öelda ka lapse ja tema vanema vahelise konflikti kohta. Laible ja Thompson (2002) leidsid, et need lapsed, kelle emad kasutasid konflikti lahendamiseks põhjendusi, veenmist ja erinevaid lahendusviise, olid kuue kuu pärast paremate sotsiaalsete oskustega kui need, kelle emad konflikte nii ei lahendanud. Ema ja lapse vahelise konflikti olulisust kirjeldas Kuczynski kolleegidega 1987. aastal tuues välja, et emade kaudse kontrolli tehnikatele, nagu näiteks veenmine ja selgitamine, vastasid lapsed samaga ning otsese kontrolli tehnikate puhul reageerisid lapsed rohkem otsese vastuseisuga. Seega lapsevanemad on ise eeskujuks sellele, kuidas lapsed konflikte lahendavad. Selleks, et konflikt oleks lapse arengule kasulik, peab ta olema lapsevanema poolt hästi juhitud.

Varasemate uuringute üheks puuduseks on see, et teadlased pole ühisel seisukohal, kuidas antud nähtust käsitleda. Näiteks ei olda ühisel seisukohal, kas vanemate ning nende laste vahelisi vastuolusid tuleks käsitleda konfliktina või kuulekuseprobleemina (Eisenberg, 1992; Donovan, Leavitt & Walsh, 2000; Kim, Kim ja Kim, 2021; Kuczynski et al., 1987; Laible ja Thompson, 2002). Teine suur probleem, mis ilmneb laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide uuringutes, on meetodi valik. Katsetingimused võivad seada piiranguid konflikti lahendamise võimalustele ja võivad loomulikus keskkonnas asetleidvatest konfliktidest erineda (Deichmann ja Ahnert, 2021). Antud uuring käsitleb lapse ja tema vanema vahelisi vastuolusid konfliktina ning uurib konflikte loomulikus keskkonnas terve päeva jooksul.

Konfliktide esinemissagedus

Konfliktid on väikelapse suhtluse puhul igati normatiivsed ja sagedased, kuid see, millist konflikti esinemise sagedust me kohtame teaduslikes uuringutes, sõltub paljuski katse või vaatluse korraldusest. (Laible ja Thompson 2002) Tihti viiakse konfliktiolukorra analüüs

läbi sellel ajal päevast, mil esineb kõige tõenäolisemalt konflikt lapse ning tema vanema vahel. Laible ja Thompson'i (2002) uuringus teostati kaks eraldi vaatlust õhtusöögi ajal ja laboritingimustes toakoristusülesannet täites ning leiti, et konflikte esines keskmiselt 19 korda tunnis. See on kooskõlas ka ühe teise sarnase uuringuga, kus analüüsiti õhtusöögi ajal tehtud helisalvestisi ning saadi keskmiseks konflikti esinemise sageduseks 21 korda tunnis (Laible et al., 2008). Eelmainitud konflikti esinemissagedused võivad olla eksitavad, kuna ajaperiood, mil mõõtmine läbi viidi, oli seotud potentsiaalse konfliktiolukorraga ning kestis mõlema uuringu puhul 90 minutit. Kim ja kolleegid (2021) töid samuti välja probleemi, mis võis nende uuringus põhjustada ülemäärast konflikti väikelapse ja ema vahel: toa koristamiseks anti aega vaid 5 minutit. Nii väikelapse kui ka tema ema jaoks võib ülesande täitmine nii lühikesel ajaperioodil liigset stressi põhjustada. Seega oleneb konfliktide esinemissagedus esiteks sellest, kas uurijad teostavad vaatlust potentsiaalse konfliktiolukorra ajal või juhuslikul ajahetkel. Teiseks mängib suurt rolli see, kui kaua vaatlus või helisalvestus kestab.

Mõnikord eemaldatakse vaatlusest ka olukorrad, kus konflikte ei esinenud. Näiteks Eisenbergi (1992) uuringus jäeti sel põhjusel neljast erineva tegevuse ajal tehtud salvestisest kaks välja. Analüüs viidi läbi vaid autosõidu ja küpsetamise ajal esinenud konfliktidega ning leiti, et keskmiselt esines nende tegevuste ajal 1,4 konflikti viie minuti jooksul (selline sagedus arvutati põhjusel, et salvestiste pikkused varieerusid palju). Mainitud sageduste tõlgendamisel tuleb olla ettevaatlik, kuna need kirjeldavad konflikti esinemise sagedust vaid neil ajavahemikel, mil selle esinemise tõenäosus on suurem. Nende andmete põhjal ei saa informatsiooni selle kohta, kui palju väikelapsed igapäevaselt oma vanematega konflikti satuvad.

Samuti on oluline tähele panna, et enamikes uuringutes loetakse konflikti alguseks esimest vastulauset ning juhul, kui konflikt sellega lõppeb, loetakse seda siiski konfliktiks, mis koosnes ühest vastulausest (Laible et al., 2008; Eisenberg, 1992; Kim et al. 2021). Näiteks leidsid Kim ja kolleegid (2021), et konflikti keskmine pikkus vaba mängu ajal oli umbes 1,14 vooru. Samas võib vaielda, kas lihtne direktiiv on konflikt või lihtsalt vanemapoolne instruksioon. Näiteks kui lapsevanem esitab lapsele direktiivi, millele järgneb põhjendus (ja lapse poolt ei järgne vastuseisu), võib seda mõnes muus kontekstis käsitleda kui instruksiooni (näiteks: „Ära nii kõvasti vajuta, paber läheb katki!“). (Farhat et al., 2021) Dunn ja Munn (1987) märkasid seda probleemi ning eristasid kolm erinevat konflikti tüüpi: lihtne,

kompleksne ja öeldu üle vaidlemine (*propositional*). Lihtsa konfliktide all mõeldi selliseid olukordi, kus esineb üks keeld või keeldumine ning edasist vastuseisu ei toimu. Kompleksne konflikt tähendab seda, et toimus mõlema osapoole vastuseis, mis on põhjustatud kellegi käitumisest või erinevatest eesmärkidest – näiteks laps keeldus midagi tegemast ning ema proovis teda ümber veenda. Öeldu üle vaidlemine tähendab seda, et konflikt seisneb selles, et ollakse erineval arvamusel mingi kindla väite osas – näiteks vaidlused värvide üle („See on kollane.“ „Ei, see on oranž.“) või mälestuste üle („See oli eile.“ „Ei, see oli üleöö.“) jne. Vastavalt eelmainitud konfliktide kategooriatele leidsid nad, et lihtsaid konflikte esineb kolmeaastastel lastel keskmiselt 8,28 korda tunnis, keerulisemaid konflikte 7,82 korda ning öeldu üle vaidlemist 1,56 korda tunnis. Konfliktide tüüpide eristamine on oluline selleks, et eristada konflikte, kus lapse jaoks pole situatsiooni arvesse võttes mõistlik või vajalik vastuseisu osutada. Tunduvalt vähem on seega konflikte, mis võiksid potentsiaalselt olla lapse jaoks arendavad.

Siiski on ka vaieldud selle üle, kas igasugune opositsioon üldse on konflikt. Maynard (1985) tõi välja probleemi, et argumendid, mida laps kasutab, on normaalne osa tema keskkonna tõlgendamisest. Näiteks, kui laps näeb, et keskkonnas on mõnda temale tuttavat reeglit rikutud, siis ta konstateerib seda. Viis, kuidas seda käitumist liigitada (konfliktiks või lihtsalt argumendiks), sõltub uurijatest. Pole selge, miks on konfliktide definitsioon erinevates uuringutes niivõrd palju erinev. Ilma vastuseisuta direktiivide liigitamine konfliktiks, võib sõltuda kultuurilistest eripäradest. Eesti emade puhul on täheldatud, et kuigi nad on ajaga muutunud vähem direktiivseks lapsega suhtlemisel, võib see endiselt olla aktuaalne probleem (Tulviste, 2003). Seega võib kõikide direktiivide konfliktiks mitte-pidamine olla seotud eesti emadele omaste tõekspidamistega.

Konfliktide põhjused ja varasemad uuringud

Selleks, et saada aimu lapse ja tema vanema vaheliste konfliktide põhjustest, tuleks uuring viia läbi võimalikult loomulikus keskkonnas. Uuringuid, mis analüüsiks konfliktiolukordi lapse jaoks naturaalses keskkonnas on vähe, kuna tegemist on võrdlemisi ajamahuka meetodiga. Ajakulu vähendamiseks on kasutatud erinevaid tehnikaid. Enamasti kätkeb see endas vaatluse ajastamist potentsiaalse konfliktiolukorra ajavahemikku või antakse vanematele ette tegevus, mille ajal tuleb omavahelist interaktsiooni salvestada. Näiteks palus Eisenberg (1992) oma uuringus vanematel helisalvestiga lindistada enda ja lapse vahelist

interaktsiooni autosõidu, raamatulugemise, küpsetamise ja klotsidega mängimise ajal. Regulaarseid konflikte esines vaid autosõidu ning küpsetamise ajal, mistõttu teiste tegevuste ajal tehtud salvestused jäeti analüüsist välja. Sellise uuringu ülesehituse juures on probleemne asjaolu, et me saame infot vaid kahe potentsiaalse konfliktisituatsiooni kohta ning vähe infot selle kohta, mis põhjustab ülejäänud päeva vältel lapsevanema ja lapse vahel konflikte. Näiteks võib küpsetamine olla erinev lapse hooldamisega seotud tegevustest nagu näiteks söömine, pesemine, tualetis käimine, mis on aga ühed sagedasemad teemad, millest saab alguse konflikt väikelapse ning tema vanema vahel (Dunn ja Munn, 1987). Konfliktiolukorda analüüsitakse tihti ka laboratoorses tingimustes, kus manipuleeritakse olukorraga, mis võiks esile kutsuda ema ja lapse vahel konflikti – näiteks toa koristamise ülesanded. Kuigi enamasti esilekutsutud konflikte kõrvutatakse tihti lapse ja ta vanema vahelise vaba mängu vaatlusega, siis on need sageli lühiajalised ning vaba mängu ajal ilmneb konflikte harva. (Donovan, Leavitt ja Walsh, 2000; Laible ja Thompson, 2002; Huang ja Lamb, 2014) Seega võib öelda, et toakoristusülesannet täites me saame küll suurema tõenäosusega lapse ja ta vanema vahelist konflikti näha, kuid see annab meile igapäevaste konfliktide põhjuste kohta ebapiisavat infot.

Dunn ja Munn (1987) pakkusid välja kaheksa peamist teemat, mille üle väikelapsed oma vanematega vaidlevad: lapse hooldamisega seotud teemad (söömine, pesemine jne), kombed ja viisakus, oma asjade teistele andmine ning oma järjekorra ootamine, destruktiivne/ebameeldiv käitumine (asjade loopimine, nina nokkimine), haiget tegemine/agressiivsus/ebasõbralik käitumine, kodused reeglid, füüsiliselt kellegi isiklikku ruumi tungimine, iseseisvus. Eelmainitud teemad võivad erineda nii konflikti algataja kui ka selle poolest, kui tõsiseks või pikaks konflikt kujuneb. Näiteks võib oletada, et kellelegi haiget tegemine viib suurema konfliktini kui nina nokkimine. Samuti võib oletada, et laps algatab tõenäolisemalt konflikti iseseisvuse teemal kui näiteks kommete või viisakuse teemal. Kuigi eelmainitud kodeerimiskeemi on kasutatud mitmetes uuringutes (Dunn ja Munn 1987; Eisenberg, 1992; Kim et al., 2021; Laible et al., 2008) on sellel mitmeid puudusi. Konfliktide teemad võivad olla veidi ebaselgete piiridega. Näiteks enda järjekorrast kinni pidamist võib pidada ka viisakuseks. Lapse hooldamisega seotud teemad, nagu näiteks hammaste pesemine, saab kategoriseerida ka kodusteks reegliteks, kui kodus on kehtestatud reegel, et iga päev peab enda hambaid pesema. Antud kodeerimiskeemi puhul on probleemiks see, et kahe osapoole vahel võib olla konflikt erinevate teemade pärast – näiteks kui ema soovib, et laps peseks oma hambaid, saab konflikt ema jaoks alguse lapse hooldamisega seotud teemast. Samas kui laps

soovib ise otsustada, millal ja kas ta oma hambaid peseb, võib tema jaoks olla konflikti põhjuseks hoopis enda iseseisvuse kaitsmine. Samuti ei arvesta antud kodeerimisskeem seda, et kolmeaastase lapse vastuseis võib olla tingitud vanuselisest arenguetapist (negativismiperioodist), millele on omane lapse vastandumine vanemate soovidele lihtsalt sellepärast, et vanem seda ütles (Võgotski, 2006). Lisaks on konflikti teema sõltuv konflikti algatajast ja sellest, mida konflikti alguseks peetakse. Enamasti peetakse konflikti alguseks esimest vastulauset (Eisenberg, 1992; Laible et al., 2008; Herrera ja Dunn 1997). Samas lugesid Kim ja kolleegid (2021) lisaks eelmainitule konflikti alguseks ka pearaputust ja teise osapoole ettepaneku ignoreerimist. Ükski eelmainitud uuringutest ei maini seda, kas lapse nutma hakkamine vanema ettepaneku peale kodeeriti samuti konflikti alguseks. Eelmainitu põhjal võib öelda, et antud kodeerimisskeem on lapse ja tema vanema vahelise konflikti põhjuse kirjeldamiseks subjektiivne.

Eisenberg (1992) leidis, et peamised vastuseisu algatajad on emad ning neil on ka suurem mõju konflikti edasisele kulule. Näiteks eristas laps ema vastusest selgesti seda, kas tekkinud konflikt läheb tugevalt vastuollu ema arvamusega või on see teema avatud läbirääkimisteks. Seega võib erinevates konfliktiolukordades lapse käitumine varieeruda vastavalt sellele, milliste reeglite vastu eksimist ta enda või lapsevanema poolt antud kontekstis tajub (Eisenberg, 1992). Konfliktide eristamine vastavalt sellele, milliste reeglite üle vaieldakse, võimaldab konfliktid liigitada nelja üsna laiahaardelisse kategooriasse – moraalsed, konventsionaalsed, prudentsiaalsed ja personaalsed reeglid (Turiel, 1983). Moraalsed reeglid on reeglid, mille rikkumisel tekitatakse teisele inimesele vaimselt, füüsiliselt või varaliselt kahju (näiteks löömine, lõhkumine). Konventsionaalsed reeglid hõlmavad endas kokkuleppeid erinevates sotsiaalsetes struktuurides nagu näiteks peresisesed reeglid, kultuuris kehtivad viisakusreeglid jne. Konventsionaalseid reegleid õpitakse tundma veidi hiljem. Konventsionaalsed reeglid sõltuvad rohkem konkreetsest olukorrast ning neid on võimalik muuta läbirääkimiste abil. Personaalsed reeglid hõlmavad eelkõige personaalseid eelistusi, mis ei ole seotud moraalse või konventsionaalsete reeglitega. Seega kuuluvad personaalsete reeglite alla kõik isiklikud otsused ja soovid. Prudentsiaalsed reeglid kaitsevad inimest vigastuste ja haiguste eest. (Oosterhoff et al., 2018) Eestis on varasemalt uuritud lasteaialaste omavahelisi mängu käigus tekkivaid konflikte. On leitud, et esmalt õpivad lapsed tajuma moraalseid reegleid. Mida vanemaks ja keeleliselt osavamaks lapsed saavad, seda rohkem hakkavad nad ka konventsionaalsetele reeglitele viitama. (Tõugu ja Tulviste, 2010) Sellest

lähtudes võib oletada, et kui lapsel on olemas arusaam sellest, et mõned reeglid on paindlikumad kui teised, võib konflikti edasiarendamine tema jaoks olla kasulik ning head argumendid võivad olukorda tema kasuks muuta. Eelmainitu põhjal võib järeldada, et konstruktiivse konflikti eelduseks on see, et lapsel on kujunenud teatud võime tajuda olemasolevat sotsiaalset konteksti ning oskus vastavalt sellele käituda.

On leitud, et moraalsete ja konventsionaalsete reeglite tajumisel esineb soolisi erinevusi. Näiteks leidsid Tulviste ja Koor (2005), et nelja- ja viieaastaste laste omavahelise konflikti käigus viitavad poisid rohkem moraalsetele reeglitele, kuna nad ka rikuvad neid rohkem. Samas olenemata soost, oli õiglusega seotud moraalireeglite vastu astumine peamine teema, mille tõttu konfliktid laste omavahelises suhtluses tekkisid. See annab aimu sellest, et moraalsete reeglite õppimine võib olla aluseks laste õiglustunde kujunemisele. Samas ei pruugi laste omavahelised konfliktid olla võrreldavad konfliktidega laste ja nende vanemate vahel. Kuigi kiindumussuhe vanematega võib olla aluseks sellele, kui positiivsena lapsed tajuvad oma suhteid eakaaslastega (Tamm, 2015), on nende suhe eakaaslastega siiski erinev oma suhtest vanematega. Adams ja Laursen (2001) tõid välja, et lapsevanemate ja laste vahelistes suhetes esines tunduvalt rohkem konflikte igapäevatoimetuste üle ja eakaaslaste vahelised tülid olid seotud eelkõige omavaheliste suhetega.

Konfliktide lahendusviisid

Konfliktide lahendusviisidel on keskne roll vanematel ning nende tõekspidamistel lapse kasvatamisest. Näiteks on väiksem tõenäosus, et autoritaarse kasvatustüüliga peredes on konflikt lapse jaoks potentsiaalne situatsioon sotsiaalsete oskuste arendamiseks. Vastavalt kultuurile ja uskumustele ei taju kõik vanemad eriarvamusi vastastikuse konfliktina, vaid pigem peavad seda lapse kuulekusprobleemiks. (Kim et al., 2021) Selline probleemi käsitlemine võib olla eksitav mitmel põhjusel. Esiteks alahindab Eisenbergi (1992) sõnul see lapse sotsiaalset võimekust ja panust konfliktilahendusse. Ta täheldas ema ja lapse vahelises konfliktis tugevat vastastikkust: näiteks see, kes konflikti algatas, andis ka rohkem põhjendusi ning kui üks osapool põhjendas oma seisukohta, tegi seda ka teine. Teine probleem seoses lapse kuulekusega seisneb selles, et lapsevanematel on arusaam, et kuulekus on hea märk lapse enesekontrollist. Seetõttu nõutakse lapselt kuuletumist, kuid tihti ei teadvustata seda, et lapse enesekontroll areneb eelkõige läbi lapsevanema panustamise sotsiaalsesse õpiprotsessi. (Park et al., 2022) Mitmed uuringud kinnitavad lapsevanema tähtsust lapse sotsiaalsete oskuste

toetamisel ning toovad välja, et mida rohkem lapsevanem vastab sõnade või tegudega oma lapse kommentaaridele, tegudele või küsimustele, seda paremad on lapse sotsiaalsed oskused (Boyer et al. 2016; Huang ja Lamb, 2014). Eelnevale tuginedes võib seega tõdeda, et konflikt õpetab lapsele vastastikust suhtlust ja aitab kaasa enesekontrolli arengule siis, kui lapsevanem käsitleb seda vastastikuse konfliktina.

Kasvatusstiil mängib suurt rolli lapsevanemate konfliktilahendusviiside valikul. Anne Baumrind (1967, viidatud Power, 2013: 17 kaudu) eristas peresiseseid dünaamikaid vanemliku soojuse (tundlikkuse) ja kontrolli (nõudlikkuse) taseme alusel. Vastavalt eristas ta nelja erinevat kasvatusstiili: kõikelubav, autoritaarne, hoolimatu ja autoriteetne. Konfliktiolukorras võivad sellised dünaamikad selgesti välja paista. Näiteks kõikelubavat kasvatusstiili iseloomustavad soojad suhted, kuid madal kontroll, seega konfliktiolukorras tähendaks see seda, et lapsel on suurem tõenäosus saada enda tahtmine ilma, et ta peaks selleks kuigi palju argumente kasutama. Autoritaarset kasvatusstiili iseloomustavad jahedamad suhted ning range kontroll, mis võib vähendada nii konflikti tekkimise tõenäosust kui pikkust. Autoritaarset kasvatusstiili seostatakse muuhulgas ka madalama sotsiaalse kompetentsusega. Seega üks soodustav tegur selleks, et konflikt võiks areneda lapse jaoks arendavaks kahekõneks, on autoriteetne kasvatusstiil, mida iseloomustab range kontroll ja soojad suhted.

Konflikti lahendusviis sõltub ka olukorra spetsiifikast ja osapoolte emotsionaalsest seisundist. On leitud, et ka siis, kui lapsevanemad kasutavad konfliktiolukorras palju põhjendusi ja on lapse suhtes tundlikud, võib väikelaps tajuda seda, et vanemate käitumine pole vastavas olukorras adekvaatne. Näiteks viisid Deichmann ja Ahnert (2021) läbi katse 2-3-aastaste lastega, kus laps pandi katsetingimustes frustrerivasse olukorda, milles huvipakkuv mänguasi lukustati auguga karpis. Kuigi võiks arvata, et ema katsed last lohutada või isapoolne julgustamine võiks mingil määral lapse frustratsiooni vähendada, olid tulemused vastupidised. Autorid põhjendasid laste frustratsiooni suurenemist asjaoluga, et lapse eneserahustamise katsed enne vanema poole pöördumist olid olnud ebaefektiivsed, mistõttu laps tajus ema reaktsiooni ebaadekvaatsena. Teisalt isade katsed last julgustada olid samuti tulutud, kuna laps võis saada aru, et tegemist on lahendamatu ülesandega. Eelmainitud olukorras osutus kõige efektiivsemaks rahustamise tehnikaks tähelepanu eemale juhtimine ning probleemi ümbersõnastamine (näiteks olukorra või tunnete üle arutlemine, uue lahenduse pakkumine). Samas ei saa ka väita, et rahustamine ja rahunemine oleksid pingelises olukorras kasutatud, vaid

tegemist võib olla probleemilahenduse loogilise järjestusega – enne, kui on võimalik probleemi üle arutleda või millelegi muule tähelepanu juhtida, on tarvis rahuneda.

Uuringu ülesehitusest lähtudes võivad mõningad katsetingimused mõjutada seda, milliseid konflikti lahendusviise valitakse. Näiteks võivad toakoristusülesande puhul tunda vanemad suuremat survet ülesanne tehtud saada, kui nad tunneksid kodustes oludes, seega on võimalus kompromissiks väiksem. Ajapiirang võib põhjustada vanematele suurt stressi, mistõttu võivad nad kergemini ärritada ja kasutada negatiivseid kontrollitehnikaid (näiteks hääle tõstmist, füüsiline vägivald jne). (Kim et al. 2021) Lähtudes sellest, et edukas ja lapse jaoks arendav konfliktijuhtimine lapsevanema poolt võib võtta rohkem aega kui pelgalt nõudmiste esitamine ilma põhjendusega, ei ole mõistlik panna konfliktiolukorra uurimiseks liiga ranget ajapiirangut. Samuti võib vaatlusalune ema aru saada, et olukord, mida hinnatakse, on piiritletud konfliktiolukorraga, mis võib tema käitumist tugevamalt mõjutada. Uuringuid, kus lapse ja tema vanemate vahelist suhtlust analüüsitakse kogu päeva vältel ei ole, kuid mõistmaks igapäevaseid konfliktiolukordi, on sellised uuringud väärtuslikud.

Konfliktilahendusstrateegiaid on kategoriseeritud erinevatel viisidel, kuid käesolevas töös keskendutakse kategooriatele, mille pakkusid välja Herrera ja Dunn (1997) ning millest on lähtunud ka mitmetes teistes sarnastes uuringutes (Kim et al., 2021; Laible, Panfile ja Makeriev, 2008). Selle alusel eristatakse nelja erinevat konfliktilahenduse kategooriat: leevendamine (kompromiss ja kauplemine), õigustamine (selgituste nõudmine ja andmine), kulmineerimine (ähvardused, hääle tõstmine, kius, nõudmine ja vastuseis ilma selgituseta), muu (nt nõustumine, tähelepanu eemale juhtimine ja neutraalsed või teemavälised väited). Eelnevalt on rõhutatud, et konstruktiivne konflikt, mille all mõeldakse Dunni ja Munni (1987) poolt eristatud kompleksset konflikti ja öeldu üle vaidlemist, on tugevalt vastastikune. Seetõttu ei saa ka eirata seda, et lapse ja tema vanema vahelise konflikti puhul õpib erinevaid mõjutamistehnikaid ka lapsevanem. Seega võib oletada, et lapsevanemad võivad lapse veenmiseks kasutada erinevaid tehnikaid, mis võivad omakorda üle kanduda lapse veenmistehnikateks. Cialdini (2001) eristas kuut erinevat veenmistehnikat, mida kasutatakse sotsiaalseks mõjutamiseks. Nendeks on järjepidevus, sotsiaalne tõestus (*social proof*), autoriteetsus, nappus (*scarcity*), vastastikkus, meeldivus. Järjepidevuse puhul proovitakse teist osapoolt veenda jätkama millegagi, mida ta on varem juba teinud – näiteks „Sulle ju meeldis see vest nii väga, miks sa siis täna seda kanda ei taha?“. Sotsiaalne tõestuse puhul rõhatakse

asjaolule, et ka teised inimesed soovivad seda asja või tegevust teha – näiteks: „Teised lapsed tahavad ka seda vesti kanda.“ Autoriteetsuse puhul viidatakse kellelegi, kes on antud ala spetsialist või muul põhjusel inimese jaoks autoriteetne – näiteks: „Professor ütles, et sa pead seda vesti täna kandma.“ Võimaluste nappuse puhul viidatakse mingile ressursi vähenemisele – näiteks: „Homme sa seda vesti enam kanda ei saa, sest teised lapsed tahavad samuti seda kanda.“ Vastastikkuse puhul kasutatakse kompromissi või eeldatakse mingisugust vastutasu – näiteks: „Kui sa seda vesti täna ilusti kannad, siis ma annan sulle kommi.“ Meeldivuse kasutamine tähendab, et tähelepanu juhitakse olukorra meeldivatele aspektidele või seostatakse millegi meeldivaga – näiteks: „Vaata, see on nagu spioonide vest.“ Eelmainitud veenmistehnikad võivad esineda olukordades, kus kasutatakse konfliktide lahendamiseks leevendamise või õigustamise strateegiat (Herrera ja Dunn, 1997). Seega ei pruugi lapse ja tema vanema vahel tekkinud konflikt olla pelgalt omavaheline tülitsemine, vaid situatsioon, mille käigus saab laps õppida mitmekülgseid sotsiaalse mõjutamise tehnikaid.

Eestis on varasemalt uuritud laste omavaheliste konfliktide lahendamise strateegiaid ning konfliktide tekkepõhjuseid. Tamm (2015) leidis, et peamised teemad, mille üle teismeliste omavahelised konfliktid tekivad, on asjade jagamine, vaidlemine ning otsuste tegemine. Lisaks oli oluline roll konfliktide lahendusviisi valikul, konfliktide põhjusel – agressiivset käitumist esines rohkem konfliktides, mille teemaks oli objekti omandamine või teisele hüüdnimede panemine. Samuti leidis Tamm, et lapsed tihti peegeldasid konfliktide algataja käitumist – kui konfliktide algataja käitus agressiivselt, tegi seda ka konfliktide teine osapool ning vastupidi. On leitud, et viis, kuidas lapse emad lahendavad enda ja oma väikelapsevahelisi konflikte, peegeldub ka laste omavaheliste konfliktide lahendusviisides (Laible et al., 2008). Seega võib oletada, et nii väikelaste omavaheliste kui ka ema-lapse vahelistes konfliktides peegeldavad lapsed vastaspoole käitumist.

Käesolev uurimus

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on uurida kolmeaastaste laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide tekkepõhjusi, esinemissagedust ja lahendusviise kogu päeva vältel. Selleks kasutatakse audiosalvestusi, mis on tehtud LENA (*the Language ENvironment Analysis System*) keelekeskkonna salvestusseadmega. Loomulikus keskkonnas pika aja jooksul toimuvad konfliktid annavad meile parema ülevaate selles vanuses laste konfliktide tegelikest põhjustest, esinemissagedustest, kestusest ja lahendusviisidest. Kuigi varasemates uuringutes

on konflikti defineeritud erinevatel viisidel, loetakse antud uuringus konfliktiks olukorda, kus esineb mõlema osapoole vastasseis ehk konflikti käigus esineb lapse ja tema vanema vahelist kahekõnet. Konfliktiks ei peeta olukordi, kus üks osapool esitab teisele poolele direktiive või nõudmisi, millele vastuseisu ei osutata. Varasemalt pole uuritud lapse ja tema vanema vahelisi konflikte kogu päeva vältel.

Eelnevad uuringud antud vallas on enamasti manipuleerinud konfliktiolukorraga seda esile kutsudes või teostanud vaatluse ainult valitud tegevuste ajal. Eelmainitud meetodid ei võimalda teada saada lapse ja tema vanema vaheliste konfliktide keskmist esinemissagedust päevas, ei anna ülevaadet konflikti peamistest igapäevastest põhjustest ja võivad mõjutada ka vaatlusaluste käitumist. Samuti käsitlevad varasemad uuringud peamiselt lapse ja tema ema vahelisi konflikte ning enamasti jäetakse uuringust välja isad. Antud uuring isasid uuringust ei välista. Tegemist on ajamahuka, kuid asjakohase meetodiga, et saada tõepärasemat ülevaadet lapse ja tema vanemate vaheliste konfliktide kohta igapäevases koduses keskkonnas.

Varasemate uuringute põhjal püstitan järgnevad uurimisküsimused:

- 1) Mis on kolmeaastaste laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide keskmine päevane esinemissagedus?
- 2) Mis on kolmeaastaste laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide peamised põhjused ja kas põhjustel on seos konflikti kuluga?
- 3) Kas laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide kestus ja lõpplahenduseni jõudmine sõltub konfliktilahendusviisist?
- 4) Millised on kolmeaastaste laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide lahendusviisid ja kas need on vastastikused?

Meetod

Valim

Antud uurimuses kasutati longituuduuringu „Varase kasvukeskkonna toetav roll lapse kõneoskuse arengus: võimalus kahandada lõhet hilisemates akadeemilistes saavutustes“ (PUT 1259, vastutav täitja Tiia Tulviste) 2017-2018 aastal LENA seadmega kogutud esimese laine andmeid. Uuringus osalesid Tartu piirkonna lasteaedade kolmeaastased lapsed ja nende vanemad. Uuringus osalemine oli vabatahtlik. Antud valimit on kasutatud ka varasemates Eestis läbiviidud uuringutes, mis uurisid lapse keelekeskkonda (Kuperjanov, 2019; Tulviste ja Tamm, 2021). Kuigi eelmainitud uuringute lõplik valimimaht oli 22 last, valiti vastavalt mahupiirangule antud uuringusse kokku 4 last (2 poissi ja 2 tüdrukut). Valiku kriteeriumiks oli see, et laps viibib kogu päeva jooksul koos vähemalt ühe vanemaga (mitte näiteks vanavanemaga) ning samuti oli üheks uuringusse kaasamise kriteeriumiks lapse kõne arusaadavus. LENA seadmega kogutud salvestuste ajal oli laste keskmine vanus 37,25 kuud ($min = 36$ kuud, $max = 39$ kuud).

Ühtlasi paluti lapsevanematel täita küsimustik ema ja isa hariduse kohta. Antud valimisse kuuluvate laste vanemate seas oli kolmel emal kõrgharidus (ehk $\frac{3}{4}$) ning ühel isal kõrgharidus (ehk $\frac{1}{4}$) sealhulgas lapsi, kelle mõlemal lapsevanemal on kõrgharidus oli 1 (ehk $\frac{1}{4}$). Keskhariidusega emasid oli 1 (ehk $\frac{1}{4}$) ja kutsehariidusega isasid oli 3 (ehk $\frac{3}{4}$). Üks isadest ei saanud salvestuspäeval kohal viibida. Kõikide laste koduseks keeleks oli vanemate kinnitusel eesti keel. Vanemate kinnitusel polnud ühelgi uuringus osalenud lapsel olulisi terviseprobleeme.

Andmete kogumine

Esmalt täitsid lapsevanemad Tartu Ülikooli Psühholoogia instituudi testimiskeskonnas Kaemus taustaandmete küsimustiku. Küsimustikuga koguti infot laste soo, sünniaja, tervisliku seisundi ning vanemate haridustaseme kohta. Samuti paluti vanematel täita nõusolekuleht. Lapse ja tema vanemate vahelist suhtlust lindistati kogu päeva vältel LENA kõneanalüüsi salvestusseadme abil. Salvestusseade anti peredele koos spetsiaalse vesti või taskuga t-särgiga, milles sai salvestusseadet turvaliselt kanda. Salvestused viidi läbi nädalavahetuse päeval lapse ärkamisest kuni magamaminekuni.

Kõigi salvestiste pikkus oli 16 tundi, mis oli salvestusseadme maksimaalne lindistuse pikkus. Maksimaalse aja täitumise järel lülitab salvestusseade ennast ise välja. Lastevanematele anti kaasa ka salvestuspäevikud, kuhu nad said üles märkida selle, kellega lapsed salvestuse päeval koos viibisid. Samuti sai salvestuspäevikusse üles märkida ajavahemiku salvestisest, mille lapsevanem soovis uuringust välja jätta.

Kodeerimine

Käesoleva uuringuga sooviti leida vastuseid küsimusele, millest lapse ja tema vanemate vahelised konfliktid tekivad, mis on nendevaheliste konfliktide esinemissagedus ning milliseid lahendusviise kasutatakse konflikti lahendamiseks. Tuginedes varasematele uuringutele loodi neljaosaline kodeerimissüsteem. Kodeerimissüsteem koosneb konflikti algataja määramisest ja tekkepõhjuse määratlemisest, konflikti esinemissageduse ja kestuse määratlemisest ning lahendusviiside analüüsist.

I: Konflikti tekkepõhjuse ja algataja määratlemine

Esmalt määratletakse, kas vastuseisu algatajaks oli laps või lapsevanem. Vastavalt varasematele uuringutele loetakse konflikti algatajaks see, kes esitab esimesena otsese verbaalse vastuseisu. Samas loetakse antud uuringus vastasseisuks ka mitteverbaalset vastasseisu – näiteks mingisuguse ettepaneku peale nutma hakkamist, tegevusest keeldumist (näiteks vanema eest ära jooksmist) või ebasoovitava tegevuse jätkamist. Kuna konflikti defineeritakse enamasti kui erinevate huvide ja eesmärkide vastuseisu, mis sotsiaalses kontekstis hõlmab endas vähemalt kahte osapoolt (Tjosvold, 2006), siis antud uuringus ei peeta konfliktiks ettepanekuid või direktiive, millega teine osapool koheselt nõustub (näiteks, kui lapsevanem palub lapsel lõpetada ning laps teeb seda). Analüüsist välistati konfliktid teiste pereliikmete või sugulastega, kes ei olnud lapse otsesed vanemad (näiteks õed ja vennad ning vanavanemad).

Konflikti tekkepõhjuse kodeerimiseks kasutati Turieli (1983) sotsiaalse domeeni teoorial põhinevat nelja erinevat kategooriat, mille määratlemisel lähtutakse sellest, milliste sotsiaalsete reeglite vastu astutakse või mille eest seistakse.

1. *Moraalsed reeglid* - reeglid, mille rikkumisel kahjustatakse teist füüsiliselt, vaimselt või varaliselt.

2. *Prudentsiaalsed reeglid* - reeglid, mis kaitsevad füüsiliste kahjustuste, haiguste eest.
3. *Personaalsed reeglid* - reeglid, mis on rohkem „maitse küsimus“, nt. millises järjekorras eri tegevusi teha, välimus, sõprade valik jne
4. *Konventsionaalsed reeglid* - reeglid, mille on kehtestanud mingi sotsiaalne grupp nt. pere reeglid, kultuuritavad.

II: Konfliktide esinemissageduse määratlemine

Kõik kogu päeva vältel toimunud konfliktid kodeeritakse ning vastavalt sellele arvutatakse välja konfliktide keskmine päevane esinemissagedus. Sageduse arvutamisel lahutatakse maha lapse lõuna- ning ööune tunnid, mil suhtlust ei toimu. Konflikti lõpuks loetakse Eisenbergi (1992) järgi seda, kui üks osapool nõustus, jõuti konsensusele, jututeema (või tegevus) viidi mujale või vaikus kestis rohkem kui 30 sekundit. Seega kui mõni eelmainitud tegevustest toimus, loeti ka antud uuringus konflikt lõppenuks. Näiteks olukorras, kus vaikus kestis rohkem kui 30 sekundit, kuid mille järel otsustati uuesti samal teemal vastuseis algatada, pandi kirja uus konflikt, kusjuures 30 sekundit vaikust ei loetud konflikti kestuse sisse. Samuti märgitakse üles konfliktide kestus, mis annab võimaluse võrrelda seda, kas teatud konfliktilahendusviiside eelistamine võtab rohkem aega kui teised.

III: Konflikti lahendusviiside analüüs

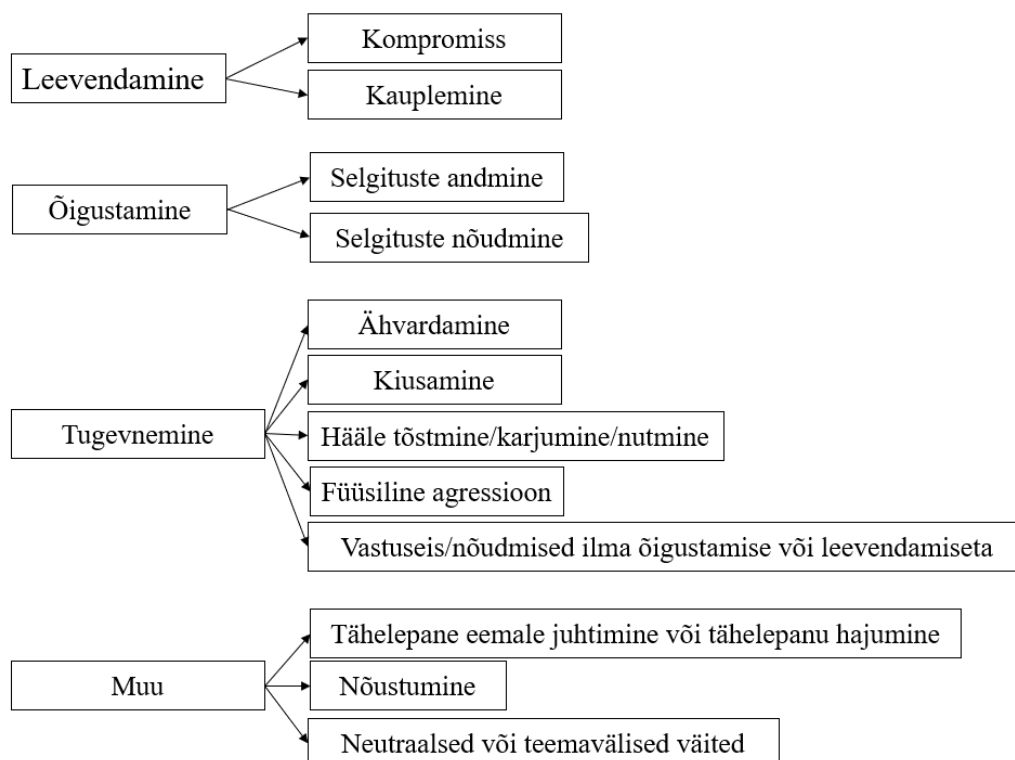
Antud analüüsis kodeeriti nii lapsevanemate kui ka lapse konflikti lahendusviise. Kodeerimise aluseks võeti Herrera ja Dunni (1997) poolt välja pakutud konflikti lahendusviiside neli erinevat kategooriat:

1. *Leevendamine (mitigating)*: koosneb kompromissist ja kauplemisest.
2. *Õigustamine (justifying)*: koosneb selgitustest ja partnerilt selgituste nõudmisest.
3. *Kulmineerimine (aggravating)*: koosneb ähvardustest, kiusamisest ja nõudmistest ilma selgituste, kauplemise või kompromissita. Ühtlasi liigitati siia alla ka info kordamine, märgatav hääle tõstmine, nutmine, karjumine, füüsiline vägivald.
4. *Muu*: nõustumine, tähelepanu eemale juhtimine, neutraalsete ja teemaväliste väidete kasutamine

Õigustamise alla kategoriseeritakse antud töös selgituste andmist (nt „Ma ei taha seda sest...“) ning samuti ka selgituste nõudmist (nt „Miks sa seda ei taha?“). Sealjuures kui üks

osapool nõuab teiselt selgitust ja saab vastuse, pandi kirja nii selgituse nõudmine kui ka selgituse andmine. Kui tegemist oli lihtsalt vastuseisuga või nõudmistega ilma põhjendusega (nt. „Ma ei taha!“ või „Ma tahan!“) või oma seisukoha kordamisega, siis liigitati see kulmineerimise kategooriasse. Samuti liigitati kulmineerimise kategooriasse soovimatu käitumise jätkamine, teise osapoole suhtes ebasõbraliku käitumise väljendamine konflikti käigus (nt. hääle tõstmine, teise üle naermine, hääle imiteerimine, füüsiline vägivald, alavääristamine ja teise soovide/vajaduste pisendamine). Leevendamise kategooria koosneb kauplemisest ja kompromissist. Leevendamise kategooria alla liigitati ka see kui teine osapool soovis läbi rääkida mingi tegevuste järjekorra või kestuse osas (nt. „5 minutit veel“ või „õhtul saad“).

Lisaks ülaltoodud kategooriatele liigitati kõik ülejäänud konflikti käigus esinenud suhtluskomponendid kategooriasse „Muu“. Sinna kuulus näiteks: vastasosapoole tähelepanu sihilikult mujale viimine või tähelepanu hajumine, nõustumine, neutraalsed ja teemavälised väited või teise osapoole mitte-kuulmine (näiteks küsiti „mida?“ või „ah?“).

Joonis 1. Konflikti lahendusviiside kodeerimisskeem

Statistiline analüüs

Töö andmed kodeeris täies ulatuses töö autor. 10% andmetest kodeeris lisaks töö autorile ka teine eesti keelt emakeelena kõnelev uurija. Uurijate vaheline kokkulangevus konflikti käigus kasutatud lahendusmeetodite osas oli 79,63%, konflikti põhjuse määratlemisel 87,5%, konflikti lahenduseni jõudmise osas 97%, konflikti alguse ja lõpu määramisel 87,5%. Seega esines kõige suuremaid erinevusi kodeerimise osas lahendusmeetodite määratlemisel (erinevus -20,37%), kuid ülejäänud osas oli kodeerijate vaheline kokkulangevus võrdlemisi suur. Andmete analüüsiks kasutati andmeanalüüsi tarkvara JASP. Esmalt vaadati muutujate kirjeldavat statistikat ning seejärel viidi läbi hii-ruut test, ühesuunaline dispersiooni analüüs ja Spearmani mitteparameetriline korrelatsioonianalüüs ja Tukey post hoc test. Normaaljaotuslikkuse eelduse rikutuse tõttu, annab konflikti kestuse ja lahenduseni jõudmise vahelist seost edasi Welchi F-statistik. Samuti annab normaaljaotuse rikutuse tõttu konflikti kulmineerimise ja konflikti kestuse vahelist seost edasi Spearmani rho.

Uuringu eetiline külg

Käesoleva uuringu andmed pärinevad T. Tulviste eestvedamisel teostatud mahuka longituuduuringu „Varase kasvukeskkonna toetav roll lapse kõneoskuse arengus: võimalus kahandada lõhet hilisemates akadeemilistes saavutustes“ esimese laine andmetest. Nõusolek longituuduuringu läbiviimiseks saadi TÜ Inimuuringute komiteelt. Uuringuga nõustusid lapsevanemad sellega, et andmeid kasutatakse lapse verbaalse keskkonna ja suhtlusoskuste arengu analüüsimiseks. Antud uurimistöös kasutatakse 4 lapse terve päeva suhtluse audiosalvestisi. Mina uurimistööl läbiviijana ei tea, kes need lapsed on, vaid ainult lastele antud koode.

Tulemused

Allpool kirjeldatakse lapse ja tema vanema vaheliste konfliktide analüüsimisel saadud tulemusi.

Katsepaaride võrdlus

Järgnevalt kirjeldatakse katsepaaride vahelisi erinevusi selleks, et mõista, mil määral on võimalik saadud tulemusi üle katsepaaride üldistada. Leiti, et eri katsepaaride puhul on muutujate keskmised üksteisest statistiliselt olulisel määral erinevad. Näiteks leiti, et katsepaar nr 2 erines ülejäänud katsepaaridest selles osas, kui palju laps konflikti käigus õigustas, $F(14,461)=3,206$; $p = 0.001$, $\eta^2=0.174$ ning samuti selles osas, kui vähe laps konflikti kulmineeris, $F(19,651)=3,206$; $p = 0.001$, $\eta^2=0.223$. Samuti esines statistiliselt oluline erinevus lapsevanema poolse õigustamise osas, ($F(9,844)=3,205$; $p = 0.001$, $\eta^2=0.126$: erinevused esinesid katsepaar nr 1 ja 2 vahel, nr 2 ja 4 vahel ning nr 3 ja 4 vahel. Lapsevanemate poolse kulmineerimise osas esines samuti statistiliselt oluline erinevus: katsepaar nr 4 lapsevanemad kulmineerisid konflikti oluliselt rohkem, $F(7,435)=3,205$; $p = 0.001$, $\eta^2=0.098$. Leevendamistehnikate kasutamine ei erinenud ei lapse ega lapsevanema poolt erinevate katsepaaride lõikes statistiliselt olulisel määral. Kuna katsepaaride lindistuse pikkused olid erinevad, mis tingis ka erineva konfliktide arvu, arvutati konfliktilahendusviiside sagedus ühe konflikti kohta, mis annab paremini edasi seda, kui palju lapsed ja lapsevanemad erinevaid konfliktilahendusviise kasutasid. Kirjeldav statistika lapsevanema ja lapse lahendusviiside kohta erinevate katsepaaride lõikes esitatakse järgnevas tabelis. Samuti on tabelis välja toodud iga katsepaari lahendatud ja lahendamata konfliktide protsentuaalne osakaal.

Tabel 1

Lahendusviiside sagedus konflikti kohta ning lahenduse saavutamise osakaal

	Katsepaar 1	Katsepaar 2	Katsepaar 3	Katsepaar 4
Õigustamine (laps)	0,83	1,64	0,68	0,98
Õigustamine (lapsevanem)	1,96	2,21	1,88	1,66
Leevendamine (laps)	0,11	0,26	0,28	0,04
Leevendamine (lapsevanem)	1,11	0,62	0,72	0,85
Kulmineerimine (laps)	3,69	0,90	3,52	4,02
Kulmineerimine (lapsevanem)	2,34	0,86	1,26	3,83
Lahendatud (%)	53,5	50	50	27,7
Lahendamata (%)	46,5	50	50	72,3

Kirjeldav statistika näitab, et kõige rohkem kulmineerimist esines neljanda katsepaari puhul – ühtlasi jäid ka antud katsepaari konfliktid kõige rohkem lahenduseta. Ülejäänud katsepaaride konfliktidest leidsid umbes pooled lahenduse ja pooled mitte. Üldiselt esines kulmineerimist rohkem lapse kui lapsevanema poolt. Katsepaar nr 2 konfliktides esines nii ema kui ka lapse poolt kulmineerimist kõige vähem. Esines statistiliselt oluline erinevus katsepaaride vahel selles osas, kas konflikt sai lahenduse või mitte, $\chi^2(3) = 8,566$, $p = 0,036$.

Konfliktide päevane esinemissagedus ja keskmine pikkus

Kokku esines nelja katseisiku kohta 209 konflikti. Sealjuures algatasid emad kokku 127 ning lapsed 82 konflikti. Selleks, et arvutada laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide keskmine esinemissagedus tunnis, arvutati laste ärkvelolekutunnid ning jagati see saadud konfliktide arvuga. Nelja katsepaari keskmine konfliktide esinemissagedus oli 4,05 ($min = 3,13$, $max = 4,98$) konflikti tunnis. Sealjuures tuleb täheldada, et selle katseisiku kelle keskmine konfliktide sagedus oli kõige suurem) ärkveloleku aeg oli samuti teistest tunduvalt pikem, kuna tema lindistus viidi läbi uusaastaööl. Samas, kui võtta aluseks teiste laste keskmine ärkvelolekuaeg (~12,5 h), siis oleks antud katsepaari (vanem ja laps) konfliktide keskmine arv 4,72 konflikti tunnis ning nelja katsepaari uus keskmine konfliktide sageduste arv oleks seega 3,99 konflikti tunnis. Seega võib üldiselt öelda, et kolmeaastased lastel tekib vastastikune konflikt oma vanematega keskmiselt 4 korda tunnis. Keskmiselt kestis üks konflikt 37 sekundit ($SD = 42,3$, $min = 4,98s$, $max = 346,2s$).

Esines statistiliselt oluline erinevus konflikti kestuses vastavalt sellele, kas konflikt leidis lahenduse või mitte, $F(1,185) = 5,633$; $p = 0,019$, $\eta^2 = 0,025$. Samas peab täheldama, et tegemist on väikese efektiga ($\eta^2 < 0,03$). Need konfliktid, mis leidsid lahenduse, olid ajaliselt lühemad ($M = 30,32$, $SD = 29,42$) kui need konfliktid, mis jäid lahenduseta ($M = 43,61$, $SD = 50,3$). Tukey *post hoc* test näitas, et konfliktide kestused erinesid statistiliselt olulisel määral vastavalt sellele, kas konflikt sai lahenduse või mitte. Konflikti kestus erinevate laste ning nende vanemate paaride vahel ei erinenud statistiliselt olulisel määral. Samuti ei leitud seost konflikti põhjuse ning konflikti kestuse vahel.

Konfliktide algataja ja põhjuste seos konflikti kuluga

Kõige enam konflikte tekkis personaalsete reeglite rikkumise pärast, mis moodustasid kõikidest konfliktidest 65,1%. Konflikte konventsionaalsete ja prudentsiaalsete reeglite rikkumise pärast esines vastavalt 16,8% ja 10%. Kõige vähem konflikte oli moraalireeglite rikkumise pärast (6%). Põhjused, miks lapsevanemad ja lapsed konflikti algatavad, erinesid statistiliselt oluliselt, $\chi^2(4) = 35,746$, $p = 0,001$. Kuigi nii lapsevanemad kui ka lapsed algatasid konflikte kõige rohkem personaalsete reeglite rikkumise pärast, algatasid lapsed konventsionaalsete, prudentsiaalsete ja moraalsete reeglite rikkumisega seotud konflikte harva. Konflikti algataja ja tekkepõhjuse jaotumist vastavalt konflikti algatajale võtab kokku tabel 2.

Tabel 2

Konflikti tekkepõhjuste jaotumine absoluutarvudes lapse ja lapsevanema vahel

Reeglid	Laps	Lapsevanem	Kokku
Moraalsed	2	10	12
Prudentsiaalsed	2	21	23
Personaalsed	73	63	136
Konventsionaalsed	5	33	38
Kokku	82	127	209

Antud uuringus ei leitud statistiliselt olulist seost konflikti põhjuse ning lahenduseni jõudmise vahel. Samuti ei esinenud seoseid konflikti algataja (laps või lapsevanem) ning lahenduseni jõudmise vahel. Küll aga leiti statistiliselt olulisi erinevusi nelja katsepaari konflikti põhjuste vahel, $\chi^2(12) = 24,239$, $p = 0,019$. Seejuures ei olnud nelja lapsevanema ja lapse paari vahel statistiliselt olulist erinevust selles osas, kes konflikti algatas. Ühesuunaline dispersiooni analüüs näitas, et ühegi konfliktilahendusstrateegia ja konflikti põhjuse vahel ei esinenud statistiliselt olulist seost.

Konfliktilahendusviisi valiku seos konflikti kestuse ja lõpplahenduseni jõudmisega

Ühesuunaline dispersioonanalüüs näitas, et lahenduse leidnud ning lahendamata jäänud konfliktid erinesid oluliselt selles osas, kui palju konflikt kulmineerus lapse poolt, $F(1,208) = 10,582$; $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,048$. Kulmineerimine lapse poolt kirjeldab ära 4,8% sellest, kas konflikt sai lahenduse või mitte, seega on tegemist väikse efektiga. Konfliktid, kus esines rohkem kulmineerimist lapse poolt, jäid ka rohkem lahendamata. Sarnased tulemused leiti ka

lapsevanema poolt kulmineerimise ja konflikti lahenduseni jõudmise vahel, $F(1,206)=9,513$; $p=0.002$, $\eta^2=0.043$. Seega konflikti kulmineerimine lapsevanema poolt kirjeldab ära 4,3% sellest, kas konflikt jõudis lahenduseni või mitte (väike efekt). Vaadates kulmineerimise seost, nii lapse kui ka lapsevanema poolt, konflikti lahendusega, viidi mõlemal juhul läbi Tukey *post hoc* test, mis näitas, et lahenduseni jõudnud konfliktid erinesid lahendamata jäänud konfliktidest statistiliselt olulisel määral just kulmineerimise poolest.

Õigustamine nii lapsevanema kui ka lapse poolt ei omanud statistiliselt olulist seost konflikti lahenduseni jõudmisega. Samuti ei esinenud seost olukorras, kus leevendamise tehnikaid kasutas laps. Küll aga leiti statistiliselt oluline seos konflikti lahenduseni jõudmise ja leevendamistehnikate vahel siis, kui neid tehnikaid (kauplemist ja kompromissi) kasutas lapsevanem, $F(1,207)=4,917$; $p<0.001$, $\eta^2=0.023$. Tukey *post hoc* test näitas, et lahenduse leidnud konfliktid erinesid lahendamata jäänud konfliktidest selle poolest, et lapsevanemad kasutasid konflikti lahendamiseks rohkem leevendamise tehnikaid. Samuti leiti väike positiivne seos lapsevanema poolt kulmineerimise ja konflikti kestuse vahel, $r=0,141$, $p=0,041$.

Lapsevanemate ja laste konfliktilahendusviisid ja nende omavahelised seosed

Selleks, et uurida lapsevanemate ja nende laste konfliktilahendusviiside vahelisi seoseid, viidi läbi korrelatsioonanalüüs (vaata Tabel 3). Tulemused näitasid, et esineb tugev negatiivne seos indiviidi siseselt kulmineerimise ja õigustamise vahel – mida rohkem konflikt kulmineerus lapse poolt seda vähem ta kasutas konflikti lahenduseks õigustamist ($r= -0,739$, $p=0,001$) ning mida rohkem konflikt kulmineerus lapsevanema poolt, seda vähem ta kasutas konflikti lahenduseks õigustamist ($r= -0,644$, $p=0,001$). Keskmise tugevusega positiivsed seosed esinesid õigustamistehnikate kasutamise vahel nii lapsevanema kui ka lapse poolt ($r= 0,394$, $p=0,001$) – seega kui üks osapool kasutas rohkem õigustamist, tegi seda ka teine osapool. Keskmise positiivne seos esines ka selles osas, kui palju konflikt mõlema osapoole poolt kulmineerus ($r= 0,319$, $p=0,001$). Samuti leiti, et kulmineerimisel lapse poolt on negatiivne seos lapsevanema poolt kasutatud õigustamistehnikatega ($r= -0,347$, $p=0,001$). Keskmise negatiivne korrelatsioon esines ka lapsevanema poolsete leevendamistehnikate ning tema enda õigustamistehnikate kasutamise vahel ($r= -0,321$, $p=0,001$). Veidi nõrgem negatiivne seos leiti lapsevanema poolse kulmineerimise ja lapse poolsete õigustamistehnikate kasutamise vahel ($r= -0,274$, $p=0,001$),

Tabel 3

Lapsevanemate ja laste konfliktilahendusviiside vahelised seosed

	Õigust. (laps)	Leevend. (laps)	Kulmin. (laps)	Õigust. (lapsev.)	Leevend. (lapsev.)	Kulmin. (lapsev.)
Õigustamine (laps)	—					
Leevendamine (laps)	-.094	—				
Kulmineerimine (laps)	-.739***	-.205**	—			
Õigustamine (lapsevanem)	.394***	-.149*	-.347***	—		
Leevendamine (lapsevanem)	-.108	.295***	-.020	-.321***	—	
Kulmineerimine (lapsevanem)	-.274***	-.091	.319***	-.644***	-.262***	—

Statistiliselt olulised seosed - * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Arutelu

Antud uuringu eesmärgiks oli saada parem ülevaade kolmeaastaste laste ja nende vanemate vahelistest konfliktidest kogu päeva vältel. Antud uuringus püstitatud neljale uurimisküsimustele leiti vastused.

Esinemissagedus

Esimene uurimisküsimus huvitus konfliktide esinemissagedusest. Selgus, et kolmeaastaste laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide päevaseks esinemissageduseks on keskmiselt 4,05 korda tunnis. See on erinev varasematest uuringutulemustest väikelaste ja nende vanemate vaheliste konfliktide sageduse kohta, sest sageduse arvutamine on paljuski sõltuv uuringu struktuurist ja sellest, kuidas uurijad on konflikti defineerinud. Käesolev uuring keskendus konfliktidele, mis on vastastikused ehk konfliktiks loeti situatsioon, kus esineb mõlemapoolne vastasseis. Kui võtta aluseks üks varasem uuring Dunni ja Munni (1987) poolt, kus kodeeriti lapsevanema ja lapse vahelisi konflikte sarnaselt käesoleva uuringuga, on antud uuringu põhjal saadud tulemused ligi poole väiksemad (7,82 vs 4,05 konflikti tunnis). Uuringud, mis leidsid väikelaste ja vanemate vaheliste konfliktide arvuks 19 korda (Laible ja Thompson, 2002) või 21 korda (Laible et al., 2008) tunnis, pole antud uuringuga võrreldavad, kuna esimene neist manipuleeris olukorraga kasutades toakoristusülesannet ning mõlemad uuringud lugesid konflikti alla ka kõik direktiivid, millega vastaspool nõustus. Seega tuleks olla ettevaatlik eelmainitud uuringute tõlgendamisel ning võtta arvesse seda, et leitud sagedused on väga kontekstspetsiifilised ja ei kirjelda laste tegelikku konfliktide sagedust päeva jooksul. Kuigi antud uuringu valim oli väike (neli last), jäid katsepaaride vahelised konflikti sagedused vahemikku 3,13 – 4,98, mida võib pidada võrdlemisi sarnasteks tulemusteks. Samas oli antud uuringu valimisse kaasamise üheks kriteeriumiks, et lapse kõne peab olema uurija jaoks üldiselt arusaadav – seega võib saadud sagedus kehtida eelkõige keskmise ja hea kõnearenguga lastele.

Konfliktide algataja ja põhjused

Teise uurimisküsimusega sooviti uurida laste ja nende vanemate vaheliste konfliktide põhjuseid ning selgus, et peamiselt algavad konfliktid personaalsete reeglite pinnalt, mis moodustavad kõikidest konfliktidest 61,5%. Laste ja lapsevanemate vahel oli märkimisväärne

erinevus selles osas, mis reeglite pärast nad konflikti algatavad – lapsed algatasid harva konflikte prudentsiaalsete, konventsionaalsete või moraalsete reeglite pärast. Konflikti tekkepõhjuse ja lahenduseni jõudmise vahel seost ei leitud. Kusjuures leiti, et sarnaselt Eisenbergi (1992) uuringule oli peamisteks konflikti algatajateks lapsevanemad. Kui võtta arvesse uuringu tulemusi, et valdavas osas peetakse väikelastega konflikte personaalsete eelistuste osas, on küsitav, mil määral on nende reeglite puhul lapselt kuuletumise nõudmine üldse mõistlik. Personaalsed reeglid kätkevad endas personaalseid eelistusi – näiteks, mis järjekorras tegevusi teha, mis kellelegi meeldib või mitte, erinevad soovid või ettepanekud ja nendest keeldumine (Oosterhoff et al., 2018). Tegelikult on väikelapseas tekkinud oskus oma teadmisi kasutada personaalsete eesmärkide saavutamiseks hea arenguline näitaja (Jennings, 2004). Seega võiksid lapsevanemad, kes soovivad kaasa aidata oma lapse sotsiaalsete oskuste arendamisele, olla paindlikumad personaalsete reeglite üle vaidlemisel ning lubama oma lapsel mõnikord oma eesmärgini jõuda. Erinevalt moraalsete, konventsionaalsete või prudentsiaalsete reeglite üle konflikti pidamisega, pole personaalsed reeglid kuidagi seotud kellelegi füüsilise või vaimse kahju tekitamisega ega ka mitte ühiskonnas kehtestatud normidega – seda enam võiksid need teemad olla vanemate poolt avatud läbirääkimisteks.

Antud uuringus ei leitud seoseid konflikti põhjuse ja konfliktilahendusviisi valiku vahel. Kuigi Eestis on varasemalt uuritud lasteaialaste omavahelisi konflikte, on need konflikti põhjuste osas küllaltki erinevad võrreldes lapse ja tema vanema vaheliste konfliktidega. Eestis varasemalt laste omavahelisi konflikte uurinud Tamm (2015), leidis, et lasteaialapsed juhendusid konflikti lahendades konflikti tüübist, kuid antud uuringus seda seost ei leitud. Samuti leidsid Tulviste ja Koor (2005), et laste omavahelised vastuolud said alguse eelkõige moraaliireeglite rikkumise pärast. See peegeldab erinevaid suhtedünaamikaid, kus on erinevad võimusuhted ja suhete stabiilsus. Lapsevanema ja lapse vahelistes konfliktides esineb rohkem konflikte igapäevatoimetuste üle, võimu kehtestamist ning rohkem ühe osapoole võitu või kaotust (Adams ja Laursen, 2001) Kuigi lapsevanemad algatasid samuti konflikte eelkõige personaalsete reeglite pinnalt, esines nende algatatud konfliktide seas võrreldes lastega oluliselt rohkem konflikte moraalsete, prudentsiaalsete ja konventsionaalsete reeglite rikkumise pärast. Tõenäoliselt on see samuti seotud vanemate rolliga enda ja lapse vahelistes suhetes – lapsevanemad on rohkem teadlikud erinevatest ohtudest, reeglitest ja peavad oma lapsi selles osas kaitsma ning harima.

Konfliktilahendusviiside valiku seos konflikti kestuse ja lõpplahenduseni jõudmisega

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada saada, kas konfliktilahendusviisi valikul on seos konflikti kestusega ja lahenduseni jõudmisega. Kestuse ja konfliktilahendustehnikate vahel leiti positiivne seos lapsevanema poolt konflikti kulmineerimise ja kestuse vahel. Samuti leiti, et need konfliktid, kus esines lapse või lapsevanema poolt rohkem kulmineerimist, jäid suuremal määral lahenduseta. Sealjuures õigustamise tehnikad ei osutunud kuigi oluliseks konflikti lahenduseni jõudmisel. Siiski leiti, et lapsevanema poolsete leevendamistehnikate (kauplemise ja kompromissi) kasutamine oli positiivselt seotud konflikti lahenduseni jõudmisega. Eisenberg (1992) leidis, et emadel on konflikti kulule suurem mõju kui lastel, mis on kooskõlas sellega, et ainult emade puhul osutus statistiliselt oluliseks leevendamistehnikate kasutamine. Vaimuteooriast lähtuvalt, ei suuda kolmeaastased lapsed enamasti mõista kuigi hästi teise inimese kavatsusi, soove, mõtteid ja tundeid (Rhodes ja Brandone, 2014). Samas kompromissi tegemiseks või teise osapoollega kauplemiseks, on see vajalik. Täiskasvanul on need oskused olemas ning võib oletada, et tundes ja mõistes oma lapsi hästi, oskavad nad paremini kaubelda või kompromissi saavutada. Seega, kuigi konflikti võivad algatada nii lapsed, kui ka lapsevanemad, on konflikti juhtimine siiski eelkõige lapsevanema kättes. Eelmainitu võib samuti olla seoses tulemusega, et ainult lapsevanemapoolne kulmineerimine oli statistiliselt olulisel määral seotud konflikti pikema kestusega.

Õigustamistehnikate kasutamise vähene seos lahenduseni jõudmisega võib viidata sellele, et võibolla lahenduseni jõudmise puhul pole nii oluline, milliseid õigustamis- või leevendamistehnikaid kasutatakse, vaid see, et nende kasutamine võib ära hoida kulmineerimise. Arvestades, et kulmineerimise kategooriasse liigitati ähvardamine, kiusamine, hääle tõstmine, nõudmised ja vastuseis ilma selgituseta, on nende ärahoidmine kasulik mõlemale osapooltele. Seega kulmineerimise ärahoidmine võib aidata vähendada konflikti kestust, aidata jõuda suurema tõenäosusega lahenduseni ning sealjuures tundub lapsevanematel olevat suurem roll konflikti kulule.

Konfliktilahendusviiside vastastikkus

Neljanda uurimisküsimusega sooviti teada saada, kas laste ja nende vanemate kasutatud konfliktilahendusviiside vahel on vastastikuseid seoseid. Antud uuring kinnitas seoseid konfliktilahendusviiside vastastikkuse kohta. Leiti seos selle vahel, et õigustamistehnikate kasutamine on vastastikune – ehk mida rohkem kasutas üks osapool konflikti käigus

õigustamist, seda suuremal määral tegi seda ka teine. Samuti leiti vastastikuseid seoseid lapsevanema ja lapse poolse kulmineerimise vahel ehk, mida rohkem üks osapool kulmineeris konflikti, seda rohkem tegi seda ka teine. Seega võib oletada antud uuringu põhjal, et lapsed kopeerivad oma vanemate käitumist konfliktisituatsioonis. Tundub, et vastastikkus on midagi, mida esineb nii laste omavahelistes kui ka lapsevanema ja lapse vahelistes konfliktides. Näiteks on leitud, et laste omavahelistes tüldes kalduti agressiivsemale käitumisele vastama agressiivsemalt ning prosotsiaalsele käitumisele vastati prosotsiaalselt (Tamm, 2015). Sarnaseid tulemusi kajastati ka Kuczynski ja kolleegide (1987) uuringus, kus vaadeldi lapse ja emade vahelisi konflikte ning leiti, et lapsed proovivad konflikti käigus kasutada samu tehnikaid, mida nende emad kasutavad – veenmisele ja selgitamisele reageeriti samaga ning otsese kontrolli tehnikate puhul reageeriti rohkem otsese vastuseisuga. Varasemad uuringud, mis on täheldanud lapse ja lapsevanemate vahelise käitumise vastastikuseid seoseid, on välja toonud selle nähtuse olulisust lapse sotsiaalses arengus – lapsed, kelle vanemad olid konfliktisituatsioonis oma laste suhtes empaatilised ja toetavad, olid tulevikus paremate sotsiaalsete oskustega (Laible ja Thompson 2002; Kochanska et al., 2010).

Käesoleva uuringu tulemused viitavad sellele, et konfliktisituatsioonis kasutavad nii lapsevanemad kui ka väikelapsed vastastikuseid sotsiaalse mõjutamise tehnikaid. See tõstatab samuti probleemi, mille üle on arutletud varasemates uuringutes (Eisenberg, 1992; Kim et al., 2021; Kuczynski et al., 1987; Laible ja Thompson, 2002), et konfliktide käsitlemine kuulekusprobleemina ignoreerib väikelapse mõju konflikti kulule. Antud uuringus leiti, et kulmineerimine lapse poolt on negatiivses seoses lapsevanema poolt kasutatud õigustamistehnikatega. Seega võib oletada, et lapsevanem ja laps mõjutavad vastastikku teineteise käitumist – mida rohkem konflikt lapse poolt kulmineerub, seda vähem annab lapsevanem õigustusi. Samuti leiti ka vastupidine seos – kui konflikt kulmineerus lapsevanema poolt, kasutas ka laps vähem õigustamistehnikaid. Seega võivad lapsevanemad ise konflikti kulmineerimisega pärssida lapsepoolsete õigustamistehnikate kasutamist. Kulmineerimise vältimiseks oleks seega lapsevanematel mõistlikum kasutada suhtlusele orienteeritud konfliktilahendusmeetodeid – õigustuste andmist ja nende nõudmist, kauplemist ja kompromissi.

Antud töö peamiseks puuduseks on väike valim, mis tulenes uuringu eesmärgist lapsevanemate ja laste vahelist suhtlust kogu päeva vältel jälgida. Seetõttu tuleks antud uuringu

tulemustesse suhtuda ettevaatlikkusega. Efektisuurused olid väikesed. Antud tulemused ei pruugi olla üldistatavad uuringusse kaasatud nelja katsepaari üleselt, kuna leiti, et katsepaaride vahel esineb vaadeldud muutujate keskmiste vahel statistiliselt olulisi erinevusi. Päeva jooksul toimunud konfliktid ei olnud üksteisest sõltumatud ning erinevates peresisestest suhetes võib kohata üsna erinevaid suhtedünaamikaid. Seetõttu ei sobi antud väike valim kirjeldama lapsevanemate ja laste omavahelisi konflikte kogu populatsioonis. Samuti võib uuringu puudusena välja tuua asjaolu, et salvestusseadme kandmine võis veidi mõjutada lapsevanemate ja laste käitumist, just päeva alguses. Lisaks ei meeldinud enamikele lastele salvestusseadme kandmine. Kolm last neljast algatasid vähemalt ühe konflikti põhjusel, et nad ei soovinud salvestusseadmega särki kanda. Edaspidistes uuringutes, kus väikelapsed peavad olema nõus antud salvestusseadme kandmisega, oleks soovitatav anda lapsevanematele ideid, kuidas muuta salvestusseadme kandmine lapsele meeldivamaks – näiteks teha varasemaid kokkuleppeid või teha selle kandmine mängulisemaks (nt. spioonimäng).

Kokkuvõttes võib öelda, et antud uurimistöo seadis kahtluse alla varasemalt leitud konfliktide sagedused kolmeaastaste ja nende vanemate vahel. Erinevalt varasemates uuringutes leitud sagedustest esines konflikte kogu päeva vältel tunduvalt vähem. Samas leiti sarnaselt varasemate uuringutega viiteid sellele, et lapsevanemate ja väikelaste vaheliste konfliktide lahendamiseks kasutatakse vastastikuseid lahendusstrateegiaid. Samuti leiti sarnaselt varasemate uuringutega seoseid sellega, et lapsevanematel on konflikti kulule suurem mõju kui lastel. Selleks, et jõuda konflikti lahenduseni, oleks antud uuringu põhjal soovitatav vältida konflikti kulmineerimist ning kasutada selle asemel pigem õigustamist, kauplemist ja kompromisse. Antud teema vajab edasist uurimist suurema valimiga ning erinevates vanusegruppides, et välja selgitada, kas lapse vanusega konfliktilahendusstrateegiad muutuvad. Samuti oleks vajalik uurida suurema valimi puhul, kui suurt mõju avaldab kasvatustiil konfliktilahendusstrateegiate valikule.

Kasutatud kirjandus

- Adams, R., & Laursen, B. (2001). The organization and dynamics of adolescent conflict with parents and friends. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 97–110. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/j.1741-3737.2001.00097.x>
- Boyer, B.P., Scott, J.K. and Nelson, J.A. (2016). Maternal Conflict Behavior Profiles and Child Social Skills. *Soc. Dev.*, 25: 759-776. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/sode.12169>
- Cialdini, R. B. (2001). The Science of Persuasion. *Scientific American*, 284(2), 76–81. <http://www.jstor.org/stable/26059056>
- Deichmann, F., & Ahnert, L. (2021). The terrible twos: How children cope with frustration and tantrums and the effect of maternal and paternal behaviors. *Infancy*, 26(3), 469–493. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/infa.12389>
- Donovan, W. L., Leavitt, L. A., & Walsh, R. O. (2000). Maternal illusory control predicts socialization strategies and toddler compliance. *Developmental Psychology*, 36(3), 402–411. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/0012-1649.36.3.402>
- Dunn, J., & Munn, P. (1987). Development of justification in disputes with mother and sibling. *Developmental Psychology*, 23(6), 791–798. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/0012-1649.23.6.791>
- Eisenberg, A. R. (1992). Conflicts Between Mothers and Their Young Children. *Merrill-Palmer Quarterly*, 38(1), 21–43. <http://www.jstor.org/stable/23087274>
- Farhat, F., Howe, N., Sandra, D. P. & Ross H. (2021). Maternal and Paternal Teaching in a Naturalistic Home Environment, *Journal of Cognition and Development*, 22:5, 767-788, DOI: [10.1080/15248372.2021.1956929](https://doi.org/10.1080/15248372.2021.1956929)
- Herrera, C., & Dunn, J. (1997). Early experiences with family conflict: Implications for arguments with a close friend. *Developmental Psychology*, 33(5), 869–881. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/0012-1649.33.5.869>

- Huang, C.-Y., & Lamb, M. E. (2014). Are Chinese children more compliant? Examination of the cultural difference in observed maternal control and child compliance. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 45*(4), 507–533. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177/0022022113513652>
- Jennings, K. D. (2004). Development of goal-directed behaviour and related self-processes in toddlers. *International Journal of Behavioral Development, 28*(4), 319–327. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/01650250444000036>
- Kim, H. J., Kim, H. J., & Kim, H. K. (2021). The quality and quantity of mother-toddler conflicts in two contexts. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues, 40*(7), 3344–3354. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1007/s12144-019-00263-4>
- Kochanska, G., Koenig, J. L., Barry, R. A., Kim, S., & Yoon, J. E. (2010). Children's conscience during toddler and preschool years, moral self, and a competent, adaptive developmental trajectory. *Developmental Psychology, 46*(5), 1320–1332. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/a0020381>
- Kuczynski, L., Kochanska, G., Radke-Yarrow, M., & Girnius-Brown, O. (1987). A developmental interpretation of young children's noncompliance. *Developmental Psychology, 23*(6), 799–806. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/0012-1649.23.6.799>
- Kuperjanov, J. (2019). Lapse sõnavara ja tema keelekeskkond: LENA kõneanalüüsi süsteemi kasutamine eesti laste keelekeskkonna mõõtmisel. Tartu Ülikool. *Psühholoogia instituudi magistritööd*. <http://hdl.handle.net/10062/65121>
- Laible, D. J., & Thompson, R. A. (2002). Mother-child conflict in the toddler years: Lessons in emotion, morality, and relationships. *Child Development, 73*(4), 1187–1203. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/1467-8624.00466>
- Laible, D., Panfile, T., & Makariev, D. (2008). The quality and frequency of mother-toddler conflict: Links with attachment and temperament. *Child Development, 79*(2), 426–443. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/j.1467-8624.2007.01134.x>

LENA kõneseadme kodulehekülg (i.a.). Understanding LENA Tecnology. Kasutatud 22.10.2022.

https://www.lena.org/technology/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.lena.org%2F

Maynard, D. W. (1985). How children start arguments. *Language in Society*, 14(1), 1–29.

<https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1017/S0047404500010915>

Oosterhoff, B., Shook, N. J., & Metzger, A. (2018). A matter of fact? Adolescents' assumptions about crime, laws, and authority and their domain-specific beliefs about punishment. *Journal of Adolescence*, 62, 87–95. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.adolescence.2017.11.007>

Park, Y. R., Nix, R. L., Gill, S., & Hostetler, M. L. (2022). What kind of parenting is associated with early self-control among toddlers living in poverty? The importance of learning support. *Developmental Psychology*, 58(3), 425–437. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1037/dev0001312.supp>

Power, T. (2013). Parenting Dimensions and Styles: A Brief History and Recommendations for Future Research. *Childhood Obesity*. 9. S14-S21. 10.1089/chi.2013.0034.

Rhodes, M., & Brandone, A. C. (2014). Three-year-olds' theories of mind in actions and words. *Frontiers in Psychology*, 5. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.3389/fpsyg.2014.00263>

Tamm, A. (2015). Conflicts and their management in early childhood and adolescence. Magistritöö. Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/47977>

Tjosvold, Dean. (2006). Defining Conflict and Making Choices About Its Management: Lighting the Dark Side of Organizational Life. *International Journal of Conflict Management*. 17. 87-95. 10.1108/10444060610736585

Tulviste, T. (2003). Contextual variability in interactions between mothers and 2-year-olds. *First Language*, 23(69,Pt3), 311–325. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177/01427237030233004>

- Tulviste, T., & Tamm, A. (2021). Is silence golden? A pilot study exploring associations between children's language environment and their language skills in Estonian-speaking families. *Journal of Experimental Child Psychology*, 207. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.jecp.2021.105096>
- Tulviste, T., & Koor, M. (2005). "Hands Off the Car, It's Mine!" and "The Teacher Will Be Angry if We Don't Play Nicely": Gender-Related Preferences in the Use of Moral Rules and Social Conventions in Preschoolers' Dyadic Play. *Sex Roles: A Journal of Research*, 53(1–2), 57–66. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1007/s11199-005-4278-5>
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Tõugu, P., & Tulviste, T. (2010). References to social norms by preschool children and their linguistic expression. *European Journal of Developmental Psychology*, 7(2), 249–264. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/17405620802194092>
- Võgotski, L. (2006). Kolmeaastase kriis. A. Tiko (toim), *Klassikalisi artikleid vene arengupsühholoogiast* (lk 22-30). Tallinn: AS Kirjastus Ilo

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele. Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

/Irmeli Kokmann/